

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN ŞEHİRCİLİK VE AİLE MESKENİ PROBLEMİ

Doç.Dr. Ali Şafak (*)

ÖZET

Kişilerin dünyâ ve âhîret işleriyle ilgili hükümler getiren, ihtivâ eden Müslümanlık gerek mülkiyet hakkı ve gerekse bu hakkın kullanılması konusunda da kaideler koymuş ve bu kaideler İslâm hukukçuları tarafından icihadlar yolu ile tefsir edilmiştir.

İşbu kaideler ışığında kurulan şehirlerde öncelikle ana yolların, meydanların, kamu malı sayılan hükümet konakları, mabedler ve benzerlerinin tesisine önem verilmiştir. Peygamber (s) bir hadislerinde "Yollarda ihtilafa düştüğünüzde onu yedi zira genişliğinde (7x0.75 m) inşa ediniz" buyurmuştur. Halife Ömer de Basra ve Kûfe şehirlerini kurdururken evlerin çevresindeki arsaların en fazla 600 ile 800 m. kare olabileceğini bildirmiş ve hattâ bu yerlerin rastgele kullanılmasını yasaklamış, vergi de almamıştır. Birer kamu malı sayılan yolların, meydanların, yeşil alanların kullanılmasında sıkı kurallar konulduğu gibi bu yerlere kapasitelerinin üstünde hayvan sokmak, âmmenin faydalanmasını engelleyici kullanımlara girişmek kesinlikle yasaklanmıştır.

Şehir ve çevresini kirlendirici davranışlar, meskûn mahaller dahilinde veya yakınlarında insanları rahatsız edici iş yerleri kurmak menedilmiştir. Nitekim bu konularda Mecelle ve Arazi Kanunnâmesinde birçok hükümler bulmak mümkündür. (Bak Mecelle md. 1237-1264, 1321 ve başka maddeler). Irmak kenarları, göl ve deniz sahilleri herkesin faydalandığı yerler, âmme malı sayıldığı için buralarının şahsî mülk haline getirilmesine izin verilmemiş ve getirici davranışlar da engellenmiştir. Hak kazandırıcı zaman aşımı da tanınmamıştır. Böylece halkın ve hayvanlarının faydalanageldiği yerlerde herkes dava hakkına sahip olduğu gibi mürûru zaman müessesesi de kişiler lehine aslâ tanınmamıştır.

Aile meskeni problemi açısından ise; hadislerde "Her kim ev veya arsasını satar da bunun parasıyla bir ev veya arsa almazsa o parada kendisi için bir bere-

---

Doç.Dr. Ali Şafak, İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum.

Hicretin 1400. yılı münâsebetiyle Suudî Arabistan'da Melik Faysal Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası İslâm Şehircilik ve Mimarisi Simpozyumuna tebliğ olarak sunulmuştur.

ket yoktur" buyurulmuştur. Böylece aile reislerinin her şeyden önce bir yuva sahibi olması ön görülmüş, devlet de buna destekçi olmuştur. Tatbikatta devletin mîrî arazi statüsüne sahip topraklar üzerinde şehirler kurdurup aile reislerine dağıttığını görmek mümkündür. Kurulan bu şehirler genellikle ziraate elverişli olmayan arazi kesimindeydi. Nitekim eski şehirlerimizin durumu bunu göstermektedir. Arsa spekülasyonunu engellemek için de zarurî ihtiyacın dışında arsaya sahip olmak imkânı kaldırıldığı gibi bu yerlerin önemli derecede vergilendiği de görülmektedir.

İşte özet olarak belirtilen bu konular hakkında mevcûd hadisler ve hukukî icthadlar ve eski kanun maddeleri metin içerisinde imkân nisbetinde işlenmiştir.

1. GİRİŞ

Dünyevî ve uhrevî hayatın her yönünü mufassalen veya mücmelen tanzim eden İslâm dini ve hukuku şehircilik ve mesken problemleri mevzuunda da ışık tutucu hükümler getirmiştir. İslâm hukukçuları da eserlerinin muhtelif bahislerinde bu kaideleri toplu veya dağınık bir şekilde açıklamışlar, incelemişlerdir. Hicretin işbu 1400. yılında insanoğlu, zengin ve fakir, herkesi ilgilendiren şehircilik, çevre sorunları, mesken problemleri ve benzeri konularla çok yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Bugünün hukuk sisteminde mutlak mülkiyet anlayışı ve bu telâkinin hernevi arazide kesin bir şekilde uygulanışı sebebiyledir ki, bir kısım tabii nimetlerden herkes eşit şekilde faydalanamamakta, muayyen kişiler şehirlerde veya âmme malı sayılabilecek deniz, göl veya nehir kenarlarındaki yerleri ellerinde tutarken pek çokları buralardan faydalanamamaktadır. Böyle bir hukukî tutum, şehirlerin arzulanan yönde gelişmesine, plânlanmasına mâni olmaktadır. Hükümetlerce alınan yeni tedbirlerin icrası da âmme menfaati ile fert menfaatinin karşı karşıya geldiği bu zamanda güçlük arz etmektedir.

Mesken edinme mevzuunda da benzeri durum müşahade edilmektedir. Şöyle ki; kişiler aileleri için bir mesken edinme işini ya ihmâl eylemekte yahut da işin altından kalkmamaktadır. Oysa görüleceği gibi müslümanlık kişiye binek vasıtası elde etmekten önce bir mesken edinmesini emir ve tavsiye buyurmaktadır. Günümüzde inşaat kooperatifleri toplulukların mesken problemini çözmeye girişmekte ise de aileler bu kooperatiflerle hükümetlerin politikaları ve faiz almaları karşısında altından kalkamayacakları borçlara girmekte, mesken ve arsa spekülasyonları cesaretlerini kırmaktadır.

İşte bütün bu ve benzeri konularda İslâmın getirdiği tedbirler ve bugüne kadar ki tatbikât örnekleriyle ve imkân dahilinde açıklanacaktır.

2. MÜLKİYET HAKKI VE ARSA MÜLKİYETİ MESELESİ

Günümüzde üzerinde en çok durulan, sorular sorulan meselelerden birisi de mülkiyet hakkıdır. Kapitalist ve liberalist sistemler fertler için bu hakkı mutlak ka-

bul ederken sosyalist ve komünist sistemler fertler için bu hakkı ya hiç kabul etmemekte yahut da sınırlı kabul eylemektedir. İslâmî sistem ise bu noktada kendisine has bir usûl ortaya koymaktadır. Nitekim Mecelle md. 125. de mülk şöyle tarif edilir:

”Mülk; insanın malik olduğu şeydir, Gerek âyân olsun gerek menâfi olsun.”

Şu tarife menkûl ve gayr-ı menkûl herşey girdiği gibi onlardan fadalanma da kanûnî çerçeve dahilinde şöyle belirtilir:

“Herkes mülkünde keyfe mâ yeşâ hareket edebilir.”

İslâm hukuku, meşrû yollardan mal iktisabını tecviz eylemiştir. Zaten İslâmın bir gâyesi de, bilindiği gibi, malı muhafazadır. Binâenaleyh bu gâyenin gerçekleşmesi için din bazı tedbirler getirmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.) Vedâ Hutbesinde:

”...Ey Nâs! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehrimiz (Mekke) nasıl mübârek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, ırzlarınız öyle mukaddestir her türlü taarruzdan masûndur..” (1) buyurmuştur. Rasûlullah (s.) etrafa gönderdiği mektuplarında da bu durumu dile getirmiştir (2).

Her ne kadar Cenab-ı Hak Kur’ân-ı Kerîmde:

” **والارض وضعها للانام** : Yere gelince onu da bütün maflûkâtın

fâidesi için alçattı.” (3) buyuruyorsa da bundan murâdı; yer yüzünde bulunan her şey için yaratılmış olduğu mânâsını vermekle genel hükmü açıklamış oluyorlar. Yoksa toprak ve sair şeyler mülkiyet açısından insanlığın mutlak ortak malı anlamına gelmez (4).

Kısacası menkûl ve gayr-ı menkûl mallar üzerinde mülkiyet hakkı prensip olarak kabul edilmiştir. Ancak her nevi arazide mutlak şahsî mülkiyetin söz konusu olmadığı görülür. Hattâ bazı tip araziler ve arsalar hiçbir surette özel mülkiyete mevzu değildir ve böyle bir imkân tanınmamıştır. Meselâ; caddeler, meydanlar, mescid yerleri, mer’alar... gibi. Âmm ve devlet hakkının taalluk eylediği o yerler, ileride görüleceği gibi, zaman aşımı (mürûr-u azaman) ile de elde edilemez.

1- Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, c. 1, s. 397, Ankara 1957.

2- el-Mâwerdî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, s. 147. Mısır 1386/1966. M. Hamidullah, el-Vesâiku's-Siyâsiyye, s. 82-84, Beyrut 1389/1969.

3- Kur’ân-ı Kerîm, er-Rahmân suresi (55)/âyet 10.

4- Fahrüddin Râzî, et-Tefsîrül’-Kebîr, c. 9, s. 12, İstanbul 1308.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili Türkçe Tefsir, c. 7, s. 4667, İstanbul, 1962.

Toprak mülkiyetinde fertile cemiyet menfaatları karşı karşıya gelirse cemiyetin menfaati dâimâ ön planda tutulur. Âmme menfaati için ferdin mülkiyeti meşru bir şekilde elinden alınabilir. O da bu alma işine karşı koyamaz (1).

Meselâ; bir yol, köprü, meşit, mezarlık v.b. şeylerin yapımında durum böyledir.

Müslümanlık gayr-ı menkûl mülkiyet hakkını tanıırken buna vaki tecâvüzleri de istirdad ve istihkâk davalarıyla önlemiştir. Meşrû bir şekilde müdafaa yolunu öğretmiştir. Rasulullah (s.) da:

"Her kim malı uğruna öldürülirse şehiddir. Kim araziden bir karış yeri zorla çalarsa yedi kat yer boynuna sarılır." (2) buyurmuştur.

İbnu Mesûd (r) da der ki:

- "Peygambere şöyle dedim: Ey Allah'ın Rasûlü! Ne gibi zulüm en büyük zulümdür? Buyurdular ki,

- "Haksız yere kardeşinin arazisinden bir zira almak suretiyle hakkını noksanlaştırman. Çünkü araziden bir taş haksız yere alınmasın ki, o kıyâmet gününde yerin dibine kadar olanıyla boynuna sarılır." (3). Gerek kişi gerekse âmme mülkiyetini tanıma ve koruma bakımından bu ve benzeri hadisler çok önemlidir. Netice olarak; İslâm dini yine kendi ölçüleri dahilinde kişilere gayr-ı menkûl arsa ve arazi mülkiyeti hakkını benimsemiş ve hakkını koruyucu tedbirler getirmiştir. Bunun yanında âmme mallarının statüleri, korunma şekil ve şartları da belirtilmiştir.

3. ŞEHİRCİLİK - MERKEZ VE ÇEVRE MESELESİ

Müslümanlığın intişarından itibaren yeni kurulmaya ve gelişmeye başlayan meskûn mahaller ve şehirlerde esas itibariyle uygulanan plân şöyle idi; cami, hükümet konağı şehrin merkezinde, bunların bir ok atımlık çevresi, meydan olarak bırakılıyor sonra da o meydana çıkan yollar inşâ ediliyordu. Dört yöne açılan dört ana yola çıkan tali yollar tesbit olunuyor ve böylece merkezle gelişen çevre arasında rahat bir irtibat sağlanıyordu.

İbnu Mesûd der ki: Hükemâ demiştir ki, Kâhir sultanı, hâzık tabibi, kurulu pazarı, akan nehri olmayan bir memlekete inmeyin." (4)

1- Abdullah Ali Hüseyin, el-Mukârenetü't-Teşriyye, s. 377, 386, Kahire 1366/1947.

2- Müsnedu Ahmed, c. 2, cüz 3, s. 107-108, Mısır 1368-1372/1949-1953, Nevevi, Şerhu Müslim, c. 7, s. 51 Mısır 1307. Kastalânî, Şerhu'l-Buhârî, c. 5, s. 176-177, Mısır 1307.

3- Müsnedu Ahmed, c. 3, cüz 5, s. 289.

4- İbnu Ma'n ed-Dürri, et-Temyiz, yazma, Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi, Numara 945, varak 220/a.

Rasulullah (s.) da yollar, meydanlar, kuyu ve pınarlar hakkında buyurduğu hadisleri bizzat Medine ve Mekke şehirlerinin gelişmesinde tatbikâta koymuştur. Şöyleki, yollarda asgarî ölçü yedi zira' olarak belirtilmiştir. "

اجعلوا الطريق سبعة اذرع Yolları yedi zira yapın." (1) ve

" اذا اختلفتم في الطريق فاجعلوه سبعة اذرع Yolda ihtilafa düşerseniz yedi zira' genişliğinde inşâ ediniz." (2)

Hz. Ömer (r) de Basra ve Kûfe şehirlerini kurarken ana caddeleri sokakları, ara yolları, 9 zira' olarak planlamıştır. Böylece hadislerdeki rakamların birer örnek olduğunu, âmme menfaatını gerçekleştirici, halkın ihtiyacına cevap verici genişliklerde inşa edilmesini göstermiştir. (3)

Şehrin merkezinde ve çevresinde inşâ olunan mescidlerin cemaati parçalama maksadıyla değil ibâdet maksadını gerçekleştirici bir biçimde ve uzaklıkta inşaaı uygun görülmüştür. Onun için de lüzûmsuz mescidler yapmaktan kaçınılmıştır. Medine'de inşâ olunan ilk mescid 100 x 100 zira' kare ebadında idi (4). Günümüz müslüman toplumları da yeni yerleşim merkezleri kurarlarken bu önemli hususu gözden uzak tutmamalıdır.

Okul meselesi de müslüman toplumda mescid kadar önemlidir. Onun için ilk mescidler, camiler okul vazifesi görüyordu. Sonraları mescidlere bitişik medreseler inşâ edilmiştir. Böylece okul-cami ilişkisi tarih boyunca devam ettirilmiş, bir kopukluğa sebep olunmamıştır.

Şehirlerin dahilinde ve haricinde yine halkın zaruri ihtiyacını karşılamak için yollar ve pazar yerleri açılmış en küçük pazar yerinin de 60 x 60 zira' kare genişliğinde olması rivâyetlerde belirtilmiştir (5). Şu halde ticârî hayata bir canlılık katan işbu pazar yerleri, panayırlar şehircilikte ve mimarîde mutlak surette gözönünde tutulagelen önemli bir unsurdur. Yollar ve pazar yerlerinden faydalanacak kişiler hukuken bütün vatandaşlardır. Belirli şahıs ve zümrelere âmme emlâki olan yerlerde bir rüchan hakkı tanıma prensip itibariyle hukuka aykırıdır. Müslüman, zimmi herkes faydalanabilir. Ancak erken gelen bir kimse o gün boyu o yerden faydalanmada rüchan hakkına sahiptir. Belediyeler yolları ve pazar yerlerini âmme yararını gerçekleştirici şekilde hazır durumda tutmalıdır. O yerlere tecâvüzde bulunanlar, toplumun hakkını, çiğneyenler zamanın halifeleri, idarecileri

1- İbnu Mace, ahkâm 16. Müsnedu Ahmed c. 2, s. 466.

2- Buhârî, mezâlim 29. Müsnedu Ahmed, c. 5, s. 357.

3- el-Mâwrdî, a. e. s. 188. Kettâni, et-Terâtîbü'l-İdâriyye c. 1/ s. 282. Rabat 1346.

4- el-Hâvî li'l-Fetâwâ, c. 1, s. 10.

5- Kettâni, et-Terâtîbü'l-İdâriyye c. 1/s. 283-284.

tarafından menedilmiş, haksız inşaatlar yıkılmıştır (1). Gerek yollarda ve gerekse meydanlarda belirtilen ölçülerden daha dar ölçünün uygulanamayacağına hemen hemen bütün hukukçular, ittifak halindedirler (2). Binaenaleyh müslümanlarca kurulmuş tarihî şehirlere bir bakıldığında, yollarında günümüz vasıtalarının rahatça geçtiği müşahade edilir. Ama bu kaidelere uyulmamış olan yerlerde ise durum tamamen aksidir.

Şehirlerin teşkilinde pek önemli bir diğer husus da içme suyu ile çevre temizliği problemidir. Suyun temiz tutulması ve israf edilmemesi bakımından Rasulullah

(s.); لا يبولن احدكم فى الماء الدائم ولا يفتسلن فيه من الجنابة

Sizlerden hiçbir kimse durgun suya işemesin ve o durgun suda gusl abdesti almasın.” ve ”

اذا استيقظ احدكم من منامه فلا يغسلن يده فى الاناء حتى
يفسلها ثلاثا فانه لا يدري اين باتت يده

Sizlerden birisi uykusundan uyandığında elini üç defa yıkamadıkca su kaplarına batırmasın. Çünkü o kişi uykudayken elini nereye götürdüğünü bilemez.” (3).

Şu duruma göre toplumun faydasına olan ve bir şehir için gerek kuyu gerekse pınarların açılması, temiz tutulması, pisliklerin karışmaması en önemli bir husustur. Hatta modern cemiyetlerde ölçü; kişi başına tüketilen su miktarı olmaktadır. Rivâyetlere göre Rasulullah (s.) in;

”Koyun ve develerin sulanabilmesi için kuyunun çevresi 40 zira’ genişlikte tutulmalıdır.”, bir başka rivâyette de ”Yeni açılmış kuyuların çevresi her bir yönden 25 zira’dır. Ekin sulamak için açılan kuyuların çevresi her bir yandan 300 zira’dır ve eskiden açılmış kuyuların çevresi ise 50 zira’dır.” buyurduğu belirtilir. İbnu Şihâb da insanların şöyle konuştuğunu işittim; ”pınarların çevresi 500 zira’dır.” demiştir. Şu rivâyetlerden anlaşıldığına göre şehir menba sularında, çevresinden geçen pınarlarda 25 zira’dan 500 zira’a kadar bir alanın boş bırakılması tavsiye olunmakta ve bu suretle hem sularının temiz tutulması ve hem de halkın rahatça faydalanması sağlanmaktadır (4). Nitekim bir rivâyette de hayvan ağullarının kuyu-

1- Humeyd b. Zenceweyh, el-Emwâl, varak 32/a, yazma, Burdur Kütüphanesi no. 183

2- Ebu'l-Muzaffer Muhammed b. Hubeyre el-Hanbelî, İhtilâfû'l-Eimme. yazma varak 82/b. Süleymaniye, Kütüphanesi Serezli Böl. Nu: 813. Muttakî el-Hindî, Kenzû'l-Ummâl, c. 5/s. 487-488 Haydarabad 1314. Mehmed Arif, Camiu'l-İcâreteyn s. 389-395.

3- Buharî, vuzu 68. Tirmizî, tahare 51. İbnu Mace, tahare 25. Ebu Davud, tahare 49. Neseî, gusul 29. Müsnedü Ahmed, c. 2, s. 241 v.s.

4- Malik b. Enes, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, c. 6, s. 189 Bağdad 1970. Ebu Übeyd el-Kasım b. Sellâm, el-Emwâl, s. 412 Kahire 1388/1968.

ya kırk zira'dan daha yakına yapılmaması Rasulullah (s.) tarafından belirtilmiştir (1).

Binaenaleyh sağlık şartlarına uygun bir biçimde içme suyu kanalizasyon şebekeleri kurmak, nehir ve deniz sahillerinin kirlenmesini önlemek için İslâmın koyduğu bu ölçüler hiç de yabana atılacak cinsten değildir. İmam Malik de "Kuyuyu ve pınara zarar vermek esasından hareket edilir. O yerlere zarar verilecek sahalar içinde bir kuyu açılmaz, ev yapılamaz. (2) demmiştir.

Hız. Ömer, Mekke ile Medine arasında kuyular kazdırmış, konaklar, dinlenme yerleri inşa ettirmiştir. Gayr-ı müslimlerle (zimmîlerle) yaptığı anlaşmalarda "Yol ve köprüleri tamir etmek", şartını koymuştur. Hız. Ali de dükkanların sokaklara taşmasını yasaklamıştır (3). Sokakların, içme sularının ve şehrin temiz tutulması sıkı tedbirlerin alınması, gerekli ihtimamın gösterilmesi yönünde Rasulullah (s.), örnek kabîlinden, şöyle buyurmuştur: "Yolların temizliği sadakadır." (4). Nitekim tarihî şehirlerin kanalizasyon şebekeleri günümüz şehirlerinkinden çok daha iyidir. Türkiye'de Diyarbakır ve eski İstanbul şehirleri şebekeleri gibi.

İslâmın üzerinde durduğu konulardan birisi de; bedeni geliştirici, ferdi her türlü tecâvüze karşı koymada imkân sağlayıcı spor hareketleridir. Bu ve benzeri gâyeleri gerçekleştirici spor hareketleri hep teşvik görmüş, bizzat Rasulullah (s.) tarafından bazı spor müsabakaları tertiplenmiştir. Ok atma, güreş tutma ve at yarışları yapılmıştır. İşte bu tip sporların icrası için şehirler dahil ve haricinde alanlar tahsis olunmuştur (5). Modern toplumlarda sporun daha çok vakit zayi edenine ağırlık verilmekte ve bunlar için tesisler kurulmakta, mekanlar ve milyonlar israf edilmektedir. Spor tesisleri, şehir için gerekli alt yapı tesisleri, cami, okul, kanalizasyon, içme suları şebekesi ve yollar inşasından daha önde tutulmaktadır.

İslâm hukuku açısından şehircilik ve çevre meselesi yönünden son bir mesele de; şehir dahil ve haricinde yeşilalanlar inşa etmek, ağaç dikmek, ve bu gibi yerleri korumaktır. Hadis-i şeriflerde ağaç dikme işi teşvik edilmiş, mer'alara, yeşil alanlara tevâvüz kesinlikle yasaklanmıştır (5). Nitekim bir hadis-i şerifte:

"Her kim ağaç dikiminde bulunursa onun için ağaçtan hasıl olan ürün miktarınca Allah (c.c.) sevâb yazar." (7).

1- Dârimî c. 2, s. 196. İbnu Mâce, rûhûn 22.

2- El-Müdevvene aynı yer.

3- el-Mâwerdî, a.e.s. 187-188. Beyhaqî, es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 6/s. 150-151, Dekkan 1352, Müttaki el-Hindî, a.e. c. 5/1488.

4- Buharî, mezâlim 24. Ebû Davud, edeb 163.

5- Tirmizî, fedailü'l-cihâd 11. İbnu Mâce, cihad 19.

6- Müslim, müsâkat 10. Buharî, edeb 27. Darimî, c. 2/hadis no: 2613.

7- Müsnedü Ahmed c. 5/s. 415.

"Elinizde bir ağaç filizi varsa, kıyâmet kopmaya başlasa bile, eğer diyecek vaktiniz varsa mutlaka dikiniz." buyurmuştur (1). Medine dahili ve çevresindeki ağaçları kesmek kesinlikle yasaklanmıştır. el-Gâbe fidanlığı da Medinelilerin mesire yeri idi. Rasulullah (s.):

"Kim buradan bir ağaç kesecek olursa onun karşılığı olmak üzere bir ağaç diksin." buyurmuş ve herkes ağaçlar dikmiştir. Mekke ve Medinenin haremi meselesi dinî açıdan hiç şüphesiz büyük bir önem taşıdığı gibi, şehirlerin çevrelerine gerekli ihtimamın gösterilmesine de işaret ve delâlet vardır (2). Hz. Peygamber (s) Taiflilerle yaptığı anlaşmada çevredeki ağaçların korunmasını, av hayvalarının avlanmamasını emreylemiş ve her kim bu hükümlere uymazsa dövülmesine, elbisinin soyulup alınmasına (müsâderesine) hükmetmiştir (3).

Nitekim islâm hukukunda, mevât araziden devletin veya bir kasaba yahut köyün insan ve hayvanlarının istifadesi için terk ve tahsis kılınan koru, mer'a umumî yollar, pazar yerleri gibi mahallere HİMÂ adı verilmiştir (4). Bir başka tarifte de; otların bitmesi, hayvanların otlaması için mübah olarak bırakılan, ihyâ ve mülk haline geçişi yasaklanan arazidir (5). Şu duruma göre şehir içinde ve çevresindeki yeşil alanlar, park yerleri, bahçeler, deniz, göl, akarsu ve barajların kenarları âmme malı haline getirilmiştir. Hadis-i şerifte de:

”الناس شر كما في ثلاث الماء والكلاء والنار : İnsanlar üç şeyde ortakdırlar. Su, ot ve ateş.” (6). Mecelle md. 1234 de de aynı konu şu şekilde ifade edilir: "Su ve ot ve ateş mübahdır. Nas bu üç şeyde şürekâdır." Binaenaleyh şehircilik yönünden pek önemli bir yeri ve âmme için faydası olan o yerleri, yeşil alanları, yaylak ve kışlakları, harman yerleri gibi âmme mülklerini koruyucu tedbirleri almak ve hassasiyetle uygulamak gerekir. Çünkü günümüz topluluklarında ve şehircilik anlayışında yeşil alanlar, sahiller yağma edilmekte bu durum çevre kirlenmesine, orta sınıf halkın o gibi nimetlerden faydalanmasına engel olmaktadır. Her ne kadar hadiste;

"Bir yere önce gelenin oradan faydalanmada rüçhan hakkı var." (7) buyurursa da bu hiçbir surette yeşil alanların, park, mer'a ve sahil kenarlarının özel mülkiyete mevzu edileceği anlamına gelmez.

1- Ebu Davud, edeb, 162. el-Edebü'l-Müfred, s. 168, Mecmu'z-Zevâid c. 4/s. 115.

2- Buharî, etmah 46. Ebu Davud, edeb 162. Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, c. 1/s. 17.

3- M. Hamidullah, el-Vesâikussiyâsiyye, s. 236-238, 240, Beyrut 1969.

4- Halis Eşref, Külliyyat-ı Şerh-i Kânûn-ı Arazi, . 23, İstanbul 1315.

5- el-Mâverdi, a.e.s. 185. Ebu Yalâ Hanbelî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, s. 206, Mısır 1357/1935.

6- Müsnedu Ahmed, c. 5, cüz, 9. s. 215, Mısır 1368-1372/1949-1953. Ebû Ubeyd a.e.s. 124, 411 el-Maverdi, a.e. 185-186.

7- Ebu Ubeyd a.e.s. 124. Beyhaqî, es-Sünenü'l-Kübra c. 6/151.

Fıkhî hükümlerden faydalanılarak hazırlanan "*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*" de bu konuda şu hükümlere rastlanılır:

Md: 1237- "Denizler ve büyük göller mübahdır."

1238- "Nehirler de mübahdır."

1241- "Hüdây-ı nâbit otlarda da durum böyledir."

Mübah mallar hakkında bu maddelerin sevkinden sonra md. 1254 de:

"Mübah ile herkes intifa edebilir, fakat sâire zarar vermemekle meşruttur."

Md: 1255- "Mübah olan şeyi ahz ve ihraz etmekten bir kimse âhar kimseyi mendemez."

Md: 1264- "Herkes hevâ ve ziyâ ile intifa eylediği gibi denizler ve büyük göller ile dahi intifa edebilir."

1266- "Mührez olmayan suda cümle insan ve hayvanların hakk-ı şefesi vardır."

1271- "Umrâna karîb olan yerler ahâliye mer'â ve harman yeri ve mahtatab olmak üzere terk olunur ve bu yerlere Arâz-i Metrûke denilir." denilmektedir.

İşte yukarıya alınan maddelerin uygulandığı Osmanlı toplumunda şehircilik; plânlı, şehirler tenhâ ve tertemiz iken mutlak mülkiyet anlayışı ve sisteminin uygulandığı günümüz Türkiyesinde şehirleşmede ve sahil ve göl kenarlarında sorumsuz bir biçimde özel mülkiyet sistemi sürüp gitmekte, yağmalamalar olmaktadır.

Hattâ Mecelle md. 1282 de:

"Gözelerin yani bir yerden çıkarılıp da suyu yer yüzünde cârî olan menbaların harîmi her taraftan beşeryüz arşındır." denilmek suretiyle bu yerlerin temiz tutulması ve herkesin faydalanabilmesi için belirli bir alan boş bırakılmaktadır. Bu suretle hükümetlerin tesis eylediği barajlar ve açtığı kanalların, pınar ve kuyuların çevre statüler hukukta hemence hükmünü bulmaktadır.

Şehirciliğin gelişmesinde oldukça önemli bulunan bu gibi âmme mallarının statülerinin tesbiti ile yetinilmemiş, bunun yanında bakımları için de önemli tedbirler getirilmiştir. Yukarıda yollar ve kuyuların bakımı ile ilgili bazı hadisler kaydedilmiştir. Onlar ve benzerlerinden faydalanılarak Mecellede sevk edilen bazı hükümler şunlardır:

Md: 1231- "Memlûk olmayan nehirlerin ıslahı yani ayıklanması Beytülmal üzerinedir. Ve eğer Beytülmalin vüs'ati yoksa onu ayıklamak üzere nâsâ cebrolunur." denilmektedir.

Böylece belediye ve âmme hizmetlerinin iyi bir şekilde yürütülebilmesi için halk da hizmete iştirâk etmek zorunda tutulmaktadır. Tamir ve bakım işlerinden

kaçınanlar bu işi yapmak üzere zorlanırlar. Hâkimler bu hususta karar almaya yetkili kılınmışlardır (1). Binâenaleyh günümüz ideal şehirlerinin tesis ve korunması da ancak öyle bir kollektif ve eşit mes'ûliyet sisteminin getirilmesiyle mümkündür.

Yollar üzerine, umumî planları bozucu, gelip geçenlere zarar verici bir kısım inşaatlarda bulunmak, malzeme koymak ve benzeri hususlar da yine kesinlikle yasaklanmıştır. Usbu' b. Nebâte'nin şöyle dediği kendisinden rivâyet olunur:

"Halife Hz. Ali ile çarşıya çıktık, bir de ne görelim çarşı halkı yollara taşmışlar, Halife Ali.

-Bu durum nedir? diye sorar.

-Çarşı halkı dükkanlar yaptılar, derler. Halife de,

-Caddeler kimsenin hususî malı değildir. Bütün müslümanların yollarıdır. Onlar aynen mescitler gibi olup kim önce gelirse o gün o yerde o şahsın rüçhan hakkı vardır. O yeri o gün terkedene kadar bu hakkı devam eder. der." (2). Tatbikâtta da bu tip plan bozucu taşkın hareketler yasaklanmıştır. Tarihî müslüman şehirlerinde yollar üzerinde kurulmuş dükkan ve konakların mimârî güzelliklerini bugünkü şehircilikte görmek kolay olmamaktadır. Hattâ iş kollarına göre guruplaşma, dükkanlar inşa etme modern şehircilikte "Organize Sanayi Siteleri" adı ile yavaş yavaş gelişmekte, buna göre de yolları, park yerleri ve meydanları yapılmaktadır. Mecellenin 1213-1233 maddelerinde yolların durumları hakkında hükümler konulmuştur.

Meselâ md. 1214 de; "Tarîk-ı âmm üzerinde alçak çıkıntılar ve şehnişinler gibi mârreye zarar-ı fâhişi olan şeyler kadîm olsa bile ref ettirilir." denilmek suretiyle zamanla yeni gelişmeler karşısında eski yapıların âmme menfaatını engelleyici bir durumu söz konusu olursa bunun telâfisi hakkın kıdeminden önde tutulmaktadır. Umumî yollarda bütün halk eşit hakka sahip olduğu gibi, hususî yollarda da o yoldan faydalanan şahıslar eşit hak ve mükellefiyete sahiptirler.

Ebû Saîdin'il-Hudrî'den rivâyet olunur. Rasulullah (s.) şöyle buyurmuştur:

"Sizi yollar üzerine oturmaktan menederim. Ashâb da "Başka nasıl yapabiliriz, o yollar bizim oturup konuştuğumuz yerlerdir? Rasulullah (s.) da "Sohbetlerinizi evlerde yapınız, yolların hakkını veriniz." Bunun üzerine Ashâb "Yolların hakkı nedir? diye sorar, O da "Gözleri haramlara bakmaktan men etmek, yoldan gelip geçene zarar veren şeyleri kaldırmak, selâm vermek, iyilikle emir ve kötülüklerden de nehy etmektir." (3).

1- Bak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye md. 1322-1324.

2- Ebu Ubeyd, a.e.s. 122-123. Beyhaqî, a.e.c. 6/s. 150-151. Müttakî el-Hindi, a.e.c. 5/s. 488.

3- Buharî, mezâlim 22. Müslim, libâs 114, Müsnedü Ahmed c. 3/36, 47.

4. ÖZEL MÜLKLER VE MESKEN MESELESİ

Her mahlûk kendisini barındıracak, hayatını geçirebilecek bir yuva yapma peşindedir veya kendilerine insanlar tarafından yuva yapılmak zorundadır. İşte insan oğlunun kendini ve neslini muhafaza ve hayat sürdürülebilmek için yaptığı yuvaya da Arap dilinde "MESKEN: Oturulacak yer", Türkçede ise "EV" denilir. Evlerin bitişiğinde olan yerlere de "TETİMME-İ SÜKNÂ" adı verilmiştir. Kur'-ân-ı Kerimde geçmiş ümmetlerin meskenlerinden de söz edilir. Şöyleki;

وقالوا نحن أكثر أموالا وأولاداً وما نحن بمعتدين

"Bir de o refah düşkünleri dediler ki, "Ey Peygamberler! biz mallar ve çocuklar bakımından sizden daha fazlayız. Allah dünyada bize bu kadar mal ihsan ettikten sonra artık âhirette biz azaba uğratılmayız." (1).

وكذلك ما أرسلنا من قبلك في قرية من نذير إلا قال مترفوها أنا
وجدنا آبائنا على أمر وانا على آثارهم مقتدون

"Eğer insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsalardı, biz o Rahmânı inkâr eden kimselerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerlerinde çıkacakları merdivenleri yapardık." (2) buyurulmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi bu zamanda da mesken bir medeniyet ve kültürün tezâhürüdür. Fertler ve cemiyetlere, meskenlerine bakılarak değer hükmüne varılmakta, haklarında kanaatlar beyan edilmektedir. mesken ve şehirler cemiyetin yüzüne vurulmuş bir mührü, bir damgasıdır. Maddî bakımdan binalarımızı biz inşâ ettiğimiz halde hakikatte bizi yapan ve kişiliğimizi kazandıran meskenlerimizdir. Auguste Comte, proletarya probleminin bir mesken problemi olduğunu, proletarya sınıfının durumunu düzeltip cemiyete intibak ettirilmesi için her şeyden önce onları normal meskenlere yerleştirmekle işe başlamayı tavsiye etmiştir (3).

Nitekim Rasulullah (s.) da hadislerinde:

عن ابن عمر رضى الله عنه قال ذكروا الشوم عند النبي صلى الله
عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم ان كان الشوم في شيء
ثلاث ففي الدار والعراة والفرس

: Ashâb-ı Kirâm Rasulullah huzurunda kişi hakkındaki uğursuzluktan bahsettiler. Rasulullah (s.) da buyurdu ki; bir kimse hakkında uğursuzluk veya sa-

1- Kur'an-ı Kerim, es-Sebe (34) /35.

2- " " ez-Zuhruf (43) /23.

3- P. H. Chambort, Famiele et Habitation, c. 1, s. 151- Paris, 1970.

adet üç şeyden birisindedir; mesken, hanım ve at (binek hayvanı, vasıtası) indadır.” (1). Bir başka hadislerinde de;

عن عوف ابن مالك قال شهدت رسول الله صلى الله عليه وسلم
على رجل من الانصار فسمعتة يقول اللهم . . . ابدله بداره دارا
خيوا من داره واهلا خيرا من اهله . . .

Avf b. Malik'den şu rivâyet olunur: Rasulullah'ın Ensardan birisi hakkında şöyle dua eylediğini işittim: Ey Allah'ım. Onun evini değiştir ve ehlinden daha hayırlı bir aile ver.” (2) buyurmuşlardır.

Mezkûr hadisler'e göre müslüman birisi dininin emirlerini yerine getirdikten sonra yapacağı en önemli işlerinden birisi de iyi bir mesken, oturacak yer temin eylesidir. Kurtuluşun nasıl mümkün olabileceğini soran Uqbetü'bnü Âmire, Hz. Peygamber:

”Diline hâkim ol, evini genişlet, hatalarına da ağla (tevbe et) cevabını verir.” (3).

Aynı meâlde bir başka hadis-ı şerifte de Rasulullah (s.): ”Lisanına hâkim olan, evini genişleten ve hatasına ağlayan ne mutlu.” (4) buyurmuştur.

Böylece her aile Reisinin, aile saadetini taddıracak bir ev sahibi olması emir ve tavsiye buyurulmuştur. Hattâ memurlar hakkında beyan buyurulmuş bir hadis-i şerifte:

عن المستورد ابن شداد قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم
يقول: من كان لنا عاملا فليكتسب زوجة فان لم يكن خادما فليكتسب
خادما فان لم يكن له مسكن فليكتسب مسكنا قال ابو بكر اخبرت أن
النبي صلى الله عليه وسلم قال: من اتخذ غير ذلك فهو قال
او سارق

Müstevrid b. Şeddâd'dan yapılan rivâyete göre; O. Rasulullah (s.) in şöyle dediğini işitmiştir: ”Her kim başımıza memur (vergi memuru) olursa evlensin, hizmetçisi yoksa hizmetçi tutsun ve evi yoksa ev yapsın. Râvi, Ebu Bekir (r) in Rasulullah (s.) dan şunu haber verdiğini ilâve eder:

1- Buharî, nikâh 17. Müslim, selâm 115-119.

2- Buharî, cenâiz 85, 86. Ebû Davud, stinnet 24. İbnu Mace, cenâiz, 24.

3- Tirmizî, zühd 61.

4- Taberânî, el-Mu'cemu'l-Sağır, c. 1, s. 78, Kahire 1963.

Bu sayılanlardan başkasını yapan elde eden kişi ya aldanmıştır veya hırsızdır.”
(1) hükümleri mevcuttur.

Binâenaleyh müslümanlar, gerek sıradan bir görevli olsun ve gerekse bir devletin memuru özellikle mâliye ile ilgili bir memur olsun her hâl-ü kârda bir mesken edinecek veya bir mesken edinmenin meşrû yollarını araştıracaaktır. Bu bakımdandır ki, daha İslâm'ın başlangıcında Rasulullah (s.) Muhâcirlere Medine'de arsalar dağıtmış, ev yapanlara yardımda bulunmuştur (2). Hz. Ömer de halifeliği zamanında Basra ve Kûfe şehirlerini kurdururken hazineye ait araziler üzerinde bu şehirleri inşâ ettirip halka ev ve arsalar vermiştir. Bu şehirlere ashabdan bazıları da göçüp yerleşmişlerdir. Amr. b. el-Âs ve Zübeyr b. e! Avvâm da Fustat ve İskenderiye şehirlerinin planlarını çizdirmişler, bu plânlara göre evler yapıp halka dağıtmışlar, pek çok müslüman ailelerin yerleşmelerini temin eylemişlerdir (3). Hattâ Hz. Ömer mesken temin ve tesisinde teşvik unsuru olsun için arsa ve evlerden vergi bile almamıştır. Sonraki zamanlarda da az veya çok aynı politikalar uygulanmıştır. Nitekim tarihi İslâm şehirlerinin plânları, evleri ve sâir alt yapı tesisleri teknik yönden hâlâ dikkatleri çekmektedir.

Ev ve mesken edinme yönünde teşvik varken, evlerin satışları yönünde yasaklamalar getirilmiştir. Şöyleki ; bir hadiste,

عن سميد ابن حريث قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يقول من باع دارا او عقارا فلم يجعل ثمنه في مثله كان قمنا ان لا
يبارك فيه

Sa'd b. Hureys, Rasulullah'dan şöyle buyurduğunu rivâyet eder; Kim bir ev veya arsa satar da kıymeti ile bir benzerini satın almazsa o parada bir bereket ve kıymet yoktur.” Bir başka hadiste de;

عن حذيفة ابن اليمان قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
من باع دارا ولم يجعل ثمنه في مثله لم يبارك له فيها .

: Huzeyfetu'bnü'l-Yemân'dan rivâyete göre, Rasulullah (s.) şöyle buyurmuştur: Her kim bir ev satar da kıymeti ile bir benzerini satın almazsa o parada bir bereket yoktur.” (4) buyurulmuştur. Böylece bir bakıma da ev ve arsaların sırf ticârî amaçla sık sık alınıp satılması, spekülasyonu sınırlandırılmış olmaktadır.

1- Ebû Davud, imâret 10. İbnu Mâce, rûhün 24. Müsnedü Ahmed c. 3/s. 467.

2- Hattâbî, Meâlimü's-Sünen, c. 3/s. 47, Haleb 1932.

3- Ebu Ubeyd, a.e.s. 121-122. Belâzurî, a.c.c. 2, s. 60. Ebu'l-Ferec, el-İstihrâc li Ahkâmi'l-Harâc, s. 45-46, Mısır 1352/1934.

4- İbnu Mâce, rûhün 24. Beyhaqî, a.c.c. 6/s. 33-34.

Evlerin inşa tarzında dâima geniş planlı tutulması evin uğuru, darlığı da uğur suzluğu olarak belirtilmiştir. Nitekim *Müstedrek*'de mevcut bir hadis-i şerifte de:

"Meskenin kötülüğü darlığıdır (yani istifade edilen bölümlerinin azlığıdır)" buyurulmuştur (1).

Meskenin genişliği kadar mabedlere yakınlığı veya yakınlarına mabed inşa edilmesi de önemlidir. Ancak böyle bir şehircilik ve mesken anlayışı vardır ki, müslüman beldeler İslâmî bir karakter taşır ve muhafaza eder, İslâm âlimleri de;

"Bir evin kötülüğü, saadet yuvası olamaması; komşularının kötülüğü, ezan ve kaametın işitilmemesi, mescide uzaklığı ve havasının kötü olmasıdır." (2) demişlerdir. Maalesef günümüz müslüman şehir ve mahallelerinde toplu meskenler inşa edilirken her şey yerli yerince düşünülüp yapıldıktan çok sonra câmi, mescid, mektep yapmak akla geliyor ve bu durumda da bu gibi yerlere arsalar temininde güçlük çekiliyor veya imkânsızlaşıyor.

İslâmî tarzda inşa olunacak bir evin dahilinde tuvaletlerin kibleye doğru olmamasına, banyo ve mutfakların muhafazalı yerlere yapılmasına, komşunun mahremini görecektir şekilde pencereler konulmamasına, halkı rahatsız edecek kötü kokuların yayılmasının önüne geçilmesine, sadeliğe hiç şüphesiz dikkat olunacaktır. Bunlara dair düzenleyici pek çok kaideler konulmuştur (3).

Rasulullah (s.) rastgele ve fuzuli inşaatların önüne geçmek ve bu işleri kontrol için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir (4). Hattâ bazı rivâyetlerde şu hükümlere rastlanmaktadır.

"Kişinin ihtiyacı haricinde yaptığı her binâ sırtında bir vebâldir." (5).

"Her kim ihtiyacından fazla bina yaparsa kıyâmet günü onu boynuna yüklenmeye, o kişi zorlanır." (6).

"Allah bir kuluna kötülük murâd edince malını binâyâ infak ettirir." (7) Bu ve benzeri hükümlerle, günümüz ifadesiyle, bazı ihtirasların önüne geçilmekte ve tedbir alınmış olmaktadır. Şöyleki; paranın fuzulî yere âtil bir iş ve yere bağlanması yasaklanıyor. Devletin veya toplulukların inşa ettirdikleri meskenlerden

---

1- Hâkim, el-Müstedrek, c. 2/s. 162.

2- Molla Gurânî, el-Kevserü'l-Câri ilâ riyâzi'l-Buhârî, varak 261/b, yazma, Ayasofya (İstanbul) No: 686.

3- Ebu Davud, taharet, 4. Nesei, taharet 19. Tirmizi, zühd 44. istizân 16. Muwatta c. 1, s. 154, Mecelle bak md. 1197-1212. :

4- Müsnedü Ahmed, c. 1/s. 86, 138, 139.

5- Ebû Davud, edeb. 160.

6- el-Heysemî, Mec'muu'z-Zevâid, c. 4/s. 70, Beyrut, 197.

7- Buhârî, isti'zân 53. İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri c. 13/s. 332, Mısır 1959.

hep muayyen kişilerin değil, herkesin geniş ve yaygın bir biçimde faydalanma imkânı tanınmıyor, mesken kredilerinin belirli ellerde toplanması ve yalnızca o kişilerce kullanılması engelleniyor. Ve nihayet ev ve arsa spekülasyonunun önüne geçilmiş oluyor. Allah Teâlâ ev yapma hususunda

وَأَزْكُوا أَرْضَ حَمَلِكُمْ خَلْفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوِّأْكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ
مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا
تَعْشُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ .

: Düşünün ki Allah sizi Âd milletinden sonra hükümdârlar, yaptı, yeryüzüne sizi yerleştirdi. Ovalarından köşkler yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini anın, yer yüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." dedi. (1), hükmüyle teşvikte bulunurken bunun bir iftihâr ve taşkınlık vesilesi olmamasını da Allah (c.c.) beyan buyuruyor. Sâde bir tarzda mesken inşası, alçak binaların yapılması, iç ve dış tezyinâtta basitlik ve sadelik mesken ve sâir binaların inşasının müslümanlıktaki temel şartıdır. Nitekim yine tarihî müslüman şehirleri ve evleri tedkik edildiğinde bu kurallara büyük ölçüde uyulduğu görülür

Büyük mütefekkirlerden nakledildiğine göre; "İnsan için en uygun mesken yerleri tepeler, yüksek yerlerdir. Binaların kapıları, avluları ve penceleri de doğu cihetinde ve sabâ rüzgârının estiği istikâmette olmalıdır. Zira bu suretle güneş ve onun ziyâsı daha çabuk bir şekilde içerilere gireceğinden bedenlerin sıhhati için çok elverişlidir." (2). Modern şehircilikte hava kirliliği ve meskenlerin ısıtılmaları problemi hükümetleri en çok meşgûl eden konulardır. Özellikle plânsız bir biçimde kurulan yeni yerleşme merkezleri ve meskenler hava kirliliğinde ve ısıtma probleminde en önde gelmektedir. Halbuki yeşil alanlara yakın ve tep üstlerinde eskiden kurulmuş şehirlerin ve evlerin hava kirliliği ve ısıtılması meselesi hiç de ön planda değildir. Türkiye'de İstanbul' ile yakın zamanda kurulan Ankara şehirleri gibi, ikincisi kurulalı 60 yıl olmasına rağmen ısı ve hava kirliliğinde dünyada ismi geçen en pis havalı ve en plansız şehirler arasındadır.

Bir rivâyette Rasulullah (s.) in şöyle buyurduğu belirtilir:

"İnşâ edeceğin binanın boyunu komşunun binasından daha yüksek yapma, böylece onun rüzgârına mâni olursun. Ayrıca komşunu penceerenden çıkan kokuyla da rahatsız etme (yani onun dikkatini çekecek bir şey pişirince) ona da bir miktar gönder." (3)

1- Kur'ân-ı Kerîm, el-A'râf (7)/74.

2- İbnu Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr c. 1/s. 313, Mısır 1963, Sâd b. Ebî Vakkâs, Hz. Ömer'in emri ile Kûfe şehrini kurmaya başladığında bataklıkları bırakıp bir tepe eteğine şehri inşa ettirmiştir. Bak Belâzürî, a.e.c. 2/s. 60.

3- Mecmeu'z-Zevâid c.8/s.165. Heysemî bu hadise zavıftır, der. İbnu Haccr de bu hadisin aslı vardır, der.

Komşununkinden yüksek olması sebebiyle Hz. Peygamber ve Hz. Ömer'in bazı inşaatları yıktırması olmalarının hikmetini anlamak mümkündür. Zira gösterişi önleme, binaların birbirini gölgelemesine mani olma, hava akımını temin v.s. gibi faydalara binâen kat tahdidî cihetine gidilmiştir (1).

Böylelikle meskenler inşasında komşu hukukuna riâyet müslümanın temel vazifeleri arasındadır. Nitekim Mecelle'nin 1197 ve devamı maddelerinde komşuluk hukuku etraflı bir şekilde düzenlenmiştir. Şöyleki, komşulara zarar verici her türlü fiil ve tasarruflar yasaklanmıştır. Komşu binalarına zarar verici her türlü tasarruflar ile huzuru bozucu işler menedilmiştir. Meselâ meskûn mahaller dahilinde demircilik, kalaycılık, lastik tamirciliği ve dabakçılık yapmak gibi. Meskenlerin kapı, pencere v.s. cephesi mevzuunda mahremiyete riâyet esas alınmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi kadınların evlere rahat girip çıkmaları ve bahçede ve evde rahat oturabilmeleri için komşuların mahremiyete saygılı davranıp ona göre evlerini inşâ etmeleri belirtilmiştir. (2).

Hukuken hiçbir kimse (meskeninde) mülkünde tasarruftan men olunamaz ise de başkalarına aşırı zarar veren kişilerin bu davranışları yasaklanır, yasaklanabilir. Binâenaleyh insanlar mesken ve benzeri iş yerleri inşasında bu genel kâideye sadık kalmak zorundadır. Planlı yerleşme ve şehircilikte her yönü ile çevre sorunu ancak toplumun huzurunu, muhitin temizliğini, sağlayıcı tedbirler almakla mümkündür. Meselâ Mecelle'nin 1212. maddesinde;

"Bir kimsenin su kuyusu kurbunda (yakınında) komşusu bir kenef veya keriz yapıp da ol kuyunun suyunu ifsâd eylese zararı def ettirilir. Ve bir vecible def'i zarar kâbil olmazsa o kenef ya keriz kapatılır.

Kezâlik su yolunun yanında birinin yaptığı kerizin çirkabı (pisliği) suya vâsıl olarak zarar-ı fâhişi olup da kapatmaktan, gayrı surette def'i zarar kâbil olmazsa ol keriz kapatılır." denilmektedir.

Fıkıh kitaplarından istinbat edilen şu kâideye göre günümüzde toplumun bütün fertlerinin sihatini tehdit eden hava ve çevre kirlenmesine yol açan veya açması muhtemel her davranışa, yetkili makamlar karşı koyabilir. Çünkü cemiyet fertlerinin menfaati, zarara yol açanın menfatından çok daha önemlidir. Bu hususun hem şehircilikle ve hem de meskenlerle yakından ilgisi vardır. (3).

Mesken ve iş yerleriyle çok yakından ilgili bir diğer İslâm hukuku müessesesi de bu tip yerlerde azamî faydayı sağlayıcı yönde taksime gidilmesi, o şekil bir ortaklıkta bulunulmasıdır. Aslında buna dair kaideler modern hukukta ancak son

1- el-Edebü'l-Müfred, s. 162, Kahire 1379. Cem'ul-Cevâmî, varak c. 1/140-a, yazma, Nuruosmaniyye Kütüphanesi No: 767-768, 5921-5922.

2- Bak Macelle md. 1202-1209.

3- Mâlik b. Enes, el-Müdevvene c.5/s. 529. :

yarım asırda ortaya çıkmıştır Arsa bulunamadığı vakitlerde ve sâir zamanda evlerin üstü ev yapılmak üzere başkasına satılabilmekte, müstakil mülkiyete mevzu olmaktadır Üst kat hakkı sahibi mülkiyet hakkının sağladığı her türlü hakları kullanır (1) Mecelle md 1150. de;

”İki kişi beyninde müşterek bir hânenin fevkânisi birine ve tahtânisi diğerine ita olunmak üzere kısmet murad olundukta gerek fevkânî ve gerek tahtânî takvim olunarak kıymet itibariyle taksim olunur.” denilmek suretiyle bu hak kabul edildikten sonra hanelerden birbirine geçiş, yol, su yolu ve benzeri kolaylıkların, hakların tanınması mevzuunda Mecelle md. 1166-1168 de hükümler getirilmiştir (2). Böylece aile fertleri arasında meskenlerin en iyi bir şekilde kullanılması, değerlendirilmesi hükme bağlanmıştır.

Bazan gayr-ı menkûllerin taksimi halinde fertlerin küçük parçalardan faydalanma imkânı kalmıyacağı gibi, devletin aldığı vergide ve millî gelirden bir düşüş de olacaktır. Bu durumda o mesken veya iş yerinin paylaşılması yerine muhayee usûlü uygulanır. Yani menfaatler paylaşılır. Ortaklar, hak sahipleri ya yer itibariyle ya da vakit itibariyle bu menfaati paylaşırlar. Evin veya iş yerinin bizzat kendisi paylaşılmaksızın olduğu gibi muhafaza edilir ama o yerdeki hak sahipleri buradan nöbetleşe faydalanırlar. Taksime elverişli olmadığı müddetçe yetkili makam (hâkim) bile taksim işine girişemez. Arsa temini ve ev yaptırmanın çok güç olduğu bu zamanlarda aile fertleri bir de evlerini veya iş yerlerini fiilen paylaşmaya kalkıştırlarsa o taktirde önceden kullanılabilen ev veya iş yeri bu defa hiçbirisinin işine yaramaz hale gelecektir ve vergi alınıyorsa bu takdirde vergi kaybı da olacaktır. İşte İslâm Hukukunun hukuk âlemine getirdiği bu Muhayee Müessesesi modern zamanın küçük mülkler mevzuundaki meselelerine cevap verici durumdadır (3).

Müslümanlık bir taraftan müstakil mülk ve mesken edinmeyi tavsiye ederken bir taraftan da bazı durumlarda kişilerin mesken ve iş yerlerine ortaklıklarını (müşterek mülkiyetlerini) kabul etmiştir. Esasen âmmeye ait müşterek mülklerde de zaten bütün fertler ortaklaşa faydalanıyorlardı. İşte gerek âmme mülkleri ve gerekse hususî müşterek mülklerin, ortaklar arasındaki bir anlaşmazlık sebebiyle harab olmasının önüne geçmek için gerekli tedbiri almak gerekir. Hem bir şehrin mülkleri hem de meskenler bu şekilde ancak harab olmaktan korunabilirler. Nitekim Mecellenin 1308-1328 maddelerinde bu hususa dair hükümler sevk edilmiştir. Şöyleki;

-1 Malik b. Enes a.e.c. 4/s. 219-220, c. 5, s. 515-516. Haddâdî, Cevhere c. 2, s. 320-323, İstanbul, 1323.

2- Zurrâni, Şerhu'l-Muvatta, c. 4/s. 429, 432-434, Mısır 1391/1961 İbnu 'Teym.yye. ed-Devle ve'l-Hisbe s. 129-132, Sam 1387/1967.

3- İbnu Rüşd, Bidâyetü'l-Müctebid c. 2/s. 222-224, Mısır 1329. Bak Mecelle md. 1130-1143 ve 1174-1191.

”Bir mülk-i müşterek termîm ve tamire muhtaç oldukta sahipleri hisselerine göre biliştirâk tamir ederler.” (1).

Alt ve üst katlar ayrı ayrı şahsın ise o zaman inşaatı birlikte yaparlar. Alt kat sahibi kaçınırsa üs kat sahibi her ikisini de yapar ve masrafını vermedikçe alt kat sahibini faydalanmaktan men edebilir. Duvar ve benzeri şeylerin inşâ ve tamirinde de durum aynıdır. (2) Buraya kadarki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir meskûn mahal, ev ve arsa edinmek ve bunu gerektiği gibi kullanmak ve korumak her müslümanın vazifesi olmaktadır. Ev sahipliği de saadetin, bir alâmeti sayılmaktadır. Bu başlığa şu hadisle son verilecektir.

عن عثمان ابن عفان ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : ليس لابن آدم حق في سوى هذه الخصال بيت يسكنه و ثوب يوارى عورته و حلب الخبز و الماء .

Hz. Osman (r.) Rasullah (s.) in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Âdem oğlu için şu hasletlerden başka bir hakkı (öğünme vesilesi) yoktur; içinde oturduğu ev, vücudunu örttüğü elbise, yaşayışını devam ettirebilecek kadar ekmek ve su.” (3).

5. ÂMME MENFAATINI SAĞLAYICI VE KORUYUCU TEDBİRLER

Gerek hazine toprakları gerekse bir köy veya kasabaya ait topraklar üzerinde kurulan meskun mahallerde arsa spekülasyonunun önüne geçmek için her ev sahibi kişinin ancak yarım dönüm (takriben 600 metre kare) arsa çevirebileceği tatbikâtta hükme bağlanmıştır. Şöyleki, Hz. Ömer Basra ve Kûfe şehirlerini kurduğunda her eve en fazla yarım dönüm bahçe (TETİMME-İ SÜKNÂ) takdir buyurmuştur. Hattâ bazan devlete ait mevât topraklarda kurulmasına müsaade edilen köy, kasaba ve şehir evleri arsalarının rakabesi yine devlete ait olarak muhafaza edilmiştir. Ayrıca arsa ve ev sahiplerinden vergi alınmadığı da olmuştur (4). Böylece hem fertlerin kolayca ev ve arsa edinmesi mümkün olduğu gibi, maddî güce sahip kişilerin de ihtiyâcından fazla ve ticârî amaçla arsa çevrelemesi önlenmiş olmaktadır.

Fukahâmızın pek çoğuna göre bir şehir, kasaba veya köyler içerisindeki geniş araziler, arsalar da hazine arazisi statüsünü koruyabilir. Bu gibi yerlerin, ihtiyaç bulunmadığı durumlarda kişilere devri, özel mülk olarak verilmesi hukuken

1- Mecelle md. 1308.

2- Mecelle md. 1315

3- Seybîhî el-Asl, yazma, varak 28/a-29/a, 78/a, Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Ef No: 476, Tırmızı, zühd 30. Daha fazla bilgi için bak; el-Muvatta s. 464, Senhuri, Masadru'l Hak c. 1, s. 27-30. Mecelle md. 1198-1212.

4- Ebû Ubeyd a.e.s. 121-122. Halis Eşref a.e.s. 19-20, Ali Haydar, Şerh-i Cedid li-Kânûn-ı Arâzi, s. 10, İstanbul, 1319.

muteber de değildir. Osmanlılar zamanında muhtelif yerlerde kurulan köy ve kasabalarda arsa miktarının tahdidine gidilmişse de bu yerlerin artık mülk arsa haline dönüştüğü savunulmuştur (1). Böyle bir durumda da yine devlet kendi arazisi üzerinde kurulacak meskûn mahallerde öncelikle kontrolü elinde tutacağı için arsa verdiği bir kişiye bir daha arsa vermeyebileceği gibi yerleşeceklerin de ya doğrudan doğruya devletten arsa almalarını veya devletin teşvik ve desteği ile kurulacak bir inşaat şirketine üye olması şartı koşulabilir. Sözün kısası, mîrî araziler üzerinde şehirler, toplu meskenler kurulmasında âmme menfaatına en uygun tatbikât ne ise bunu devlet reisi takdir ve teşvik eder (2). Hattâ böyle yerlere yapılan evlerin ve sâir binâların bir hayrî maksada vakfı halinde bile arsası değil, yalnızca üst yapı tesisleri vakfedilmiş olmaktadır. Şeyhu'l-İslâm İbnü'Kemâl Paşa da fetvâlarında buna işaret eder (3). Osmanlı devletinde mevcut uygulama mîrî arazinin belirli bir gâye için mukataası şeklinde idi ve bu durumda da ev yapacak kişilerin önceden bir ıktâ; müsaade senedi almaları zorunlu idi, yer yine hukuken mukataalı mîrî arazi olarak kalıyordu.

İşte böyle sıkı ve kontrollü bir tatbikât sonucudur ki, o zamanın köy, kasaba ve şehirlerinde, bugüne nisbetle daha plânlı bir gelişmenin olduğu görülür. Günümüz Türkiye'sinde mutlak mülkiyet sistemi ve zaman aşımı (mürûr-ı zaman) müessesesi benimsendiği için arsa ticâreti ile uğraşanlar artmış, hazine toprakları özel mülkiyete mevzu edinilmiştir.

Âmmenin müşterek malı sayılan yaylak, kışlak ve harman yerleri gibi yerlerde yapılan evler her ne kadar şalısların olabilirse de arazi ve arsaları yine âmmenin yani hazinenin yahut da bir âmme hükmî şahsındır. Hattâ evin ve temme-i süknânın mülkiyeti kişinin kendisine ait olması halinde bile tel ve tahta ile çevrelediği çayırılık hiçbir zaman kendisinin mülkü olmamıştır. Nitekim bu hususlara dair Osmanlılardan bize intikâl eylemiş pek çok fetvâlar vardır. İşbu tatbikât ile de meskûn mahaller arasında ve çevresinde bulunan yeşil alanlar korunmuş olmaktadır. Yıllarca çevreleyip kullanma işlemi, o yerlerin özel mülk halini almasına elvermez (4). Ayrıca âmmenin müşterek malı sayılan deniz, ırmak, göl, baraj ve orman kenarları gibi yerlerde izinli veya izinsiz yapılacak inşaatlarda da durum bunun gibidir. Zira o yerlerde hiçbir surette hususî mülkiyete mevzu olamaz. Fukahâ bu husustaki görüşlerini eserlerinde geniş bir biçimde açıklamışlardır (5).

Osmanlı Arazi Kanunnâmesi md. 5 de ise bir meskûn mahal içerisinde bulunan yerlerin mevât arazi sayılmayacağı belirtilmektedir. O yerlere, o yer halkı-

1- Halis Eşref, a.e. s. 53-55.

2- Halis Eşref, a.e. s. 56-57.

3- Halis Eşref, a.e. s. 55.

4- Ebu'l-Ferec, el-İstihrâc li-Ahkâmî'l-Harac, s. 44-45, Mısır 1352/1934 Bak, Millî Tettebular dergisi, c. 1, sayı 1, s. 85-88.

5- Ebu'l-Ferec, a.e. s. 45-46. Ebu Ya'lâ Hanbelî, a.e. s. 207-208.

nın hakikâten veya hükmen ihtiyacı var sayılır ve hiçbir surette özel mülkiyete konu olamaz, kimseye temlik edilemez, edilse bile geri alınır veya kaçak inşaat yapılmışsa yıktırılır. Ebû Yusuf hazretleri de zaten bu gibi meydan ve boşluklarda insanların hakikaten ihtiyacı bulunmasa bile takdiren ihtiyaçları vardır. dolayısıyla o yerler, ıktâ veya ihyâ edilemez, der (1). Bu ve benzeri tedbirler ile şehirlerin plânları, âmme malları ve park yerleri korunmuş olmaktadır.

Yine ham ve mevât araziler üzerinde meskûn mahaller kurma zarureti doğmuşsa o zaman yalnızca tapu dairesinden izin almak yeterli değil, böyle bir mahallin kurulması devletin özel bir iznine bağlanmıştır. Böyle bir tatbikât neticesi dir ki, şehirlerde usûlsüz ve plânsız bir şekilde yayılmalar önlenmiş, rastgele yerlere meskûn mahal yaptırmamakla şehircilik hizmetleri, su , yol, temizlik işle- v.s. kolay yürütülmüştür. Ama günümüz Türkiye'sinde benzeri tedbirler ya hiç yok veya varsa da tatbik edilmemektedir. Bunun neticesi olarak da belediye, köy ve devlet hizmetleri lâıyıkı ile götürülememektedir.

Devletin izniyle ham arazi üzerinde mahalle veya köy inşâ olunursa bunların mahalli mîrî olmak üzere kalıp mülk olamayacağından öşre denk icâre-i zemin takdir olunması lâzım gelir (2). İşbu hükümlerde de yine şehirleşme kontrol altına alınmakta, hazine toprakları korunmakta, arsa spekülasyonu önlenilmekte, devletin gelir kaynağı kurutulmamaktadır.

Bazan muayyen bir topluluğa mahsus müşterek bir âmme malından başka bir köy veya kasaba halkının faydalanması da yasaklanmıştır. Şöyleki, bir köyün otlakiyesi veya baltalığından bir başka köy veya kasabanın hayvanlarının otlatılmaması, halkının kesip faydalanamaması gibi (3). Böylece mahdûd bir alanın kısa bir zamanda kuruyup elden çıkması, faydalanılamaz hale gelmesi önlenilmektedir. Günümüzde ideal bir şehirciliğin tesisi ve âmme mallarının korunabilmesi için benzeri tedbirlerin alınmasında fayda ve hattâ zaruret vardır. Zira bir köy veya kasaba halkının ihtiyacına ancak cevap verebilen mesîre yerleri, parklar ve caddelere başka yerlerin halkı ve vasıtası da girdiğinde, faydalanmaya kalkıştığında artık o yerler ihtiyaca cevap veremez olur. ya da kısa zamanda elden çıkar. Hattâ bir topluluğun ortak malı olan o yerlerde behrlî kişilere bir imtiyaz da tanınmaz. O yerlerin gelecek nesillerini de düşünmek lâzımdır.

"Eğer tasarruf olunur (bazı kişi veya gruplara imtiyaz tanımırca cemi zamanda ahalinin men eylemeğe selâhiyeti vardı." (4). Yollar, meydanlar ve benzeri yerlerden faydalanmada da buna benzer tedbirler alınmıştır (5). Böylöcc meskûn

1- Arazi Kanunu md. 5.

2- Bak Arazi Kanunnâme-i Hümayûnu md. 32.

3- Aynı kanun md. 91.

4- Aynı kanun md. 92. Humejd b. Zenceveyn, a.e. varak 32/a.

5- Bak aynı kanun md. 93-97. Halis Eşref, a.e. s. 535-541.

mahaller ve şehirlerin içerisinde yaşanmaz hale gelmesi durumu önlenilmektedir. Nitekim bu hükümlerin uygulandığı eski zamanlarda gerek binek vasıtalarının ve gerekse hayvanların bırakılabileceği, toplanabileceği yerler tahsis edilmişken, zamanımızda modern şehircilikte otomobil park yerleri hemen hiç düşünülmemektedir. Eskiden otellerin hanların bir de hayvan barındırılacak yerleri mevcutken şimdiki otellerin hemen hiçbirisinde araba park yeri mevcut değildir. Bunun neticesidir ki, yollara park yapan otel müşterileri âmmenin o yerden faydalanma hakkını çiğnemektedir.

"Kadım kıdemi üzere terk olunur." (1) hükmü gereği bu gibi işlere, yersiz işgâllere mâni olmak gerekir. Eski hukukumuzda mesele üzerinde daha da hassasiyetle durulmuş ve bir otlakiyeden faydalanan köylülerden birisi o yere dışarıdan hayvan toplayıp getirip ve o köyün otlakiyesinde otlamaz. Zira o otlakiyenin kapasitesinin üstünde hayvanları o yere sokmakla kısa zamanda mer'ânın kurumasına sebep olmaktadır. Sayfiye yerleri, umumî yollar, meydanlar, nehirler de böyledir. Sözü geçen yerlerle ilgili bütün davalarda mürûru zaman da söz konusu değildir (2). Âmmeye mahsus yollardan ve benzeri yerlerden, mülklerden, fertler kâide olarak meccânen faydalanır iseler de bu yerlerin bakımı ve korunma masrafına iştirakleri de şarttır. Fakat yaylak ve kışlak gibi sayfiye yerlerinden faydalananlardan ayrıca vergi de alınabilmektedir. Çünkü yaylak ve kışlak (günümüzde deniz, göl, ırmak kenarları) gibi yerlerden faydalanma aslı ve zarurî ihtiyaçlardan değildir. Görülüyor ki, bu yerler hem bir âmme malı sayılmakta hem de devlete gelir temin eylemektedir. Ama günümüz liberalist ve kapitalist hukuk sistemlerinde bu yerler genellikle özel mülkiyete konu olmakta veya en azından özel kişilere işletmeye verilmek suretiyle topluluk yerine asıl o faydalanmaktadır (3).

6. NETİCE

İslâm hukuku açısından şehircilik ve aile meskeni problemi mevzuunda buraya kadar anlatılanlardan varılabilecek sonuçlar şöylece sıralanabilir:

a) İslâm dini ve hukuku kişi ve toplumu yakından ilgilendiren mesken ve çevre meselelerine dair hükümler getirmiştir.

b) Kişi ve toplumun mülkiyet hakkını kabul eden İslâm hukuku bu iki hak arasında bir denge kurmuş, iki hakkın karşı karşıya gelmesi halinde toplumun hak ve menfaati ön planda tutulmuştur.

c) Şehircilik ve meskûn mahal tesisi ve çevre meseleleri konusunda öngörülen tedbirler ise şöyledir:

1- Şâfiî, el-Ümm, c. 3, s. 269-272, Beyrut, Humejd b. Zenceveyh, a.e. varak 107/a-109/b. Mecelle md. 6. Halis Eşref, a.e. s. 546-550.

2- Bak, Arazi Kanunu md. 101-102. Mecelle md. 1675. H. Eşref a.e. s. 558-560

3- Bak, Arazi Kanunu md. 101. Halis Eşref, a.e. s. 24, 109-110, 518-534.

1- Bir meskûn mahallin tesisinde, önce idare merkezi olan hükûmet konağının ve merkez camii ve meydanının yerlerini tesbit ve inşası gerekmektedir. Sonra da bu merkeze çıkan ana ve tali yollar ve çevre tesisleri yapılacaktır. Yollar ve meydanlar âmme menfaatını gerçekleştirici ve ihtiyacına cevap verici bir genişlikte yapılmalıdır.

2- Şehrin belkemiği olan yol, meydan ve pazar yeri gibi yerlerin dâimâ âmmenin istifadesine hazır bir halde tutulması, özel imtiyazlara, kullanmalara göz yumulmaması gerekmektedir.

3- Şehrin temizliği ve halkın ihtiyacı için gerekli olan her nevi suyun temiz tutulması, şehir halkının kullandıkları artık suların bu sulara karışmaması için gerekli alt yapı tesislerinin yapılması şarttır. O suları halkın rastgele kullanmaları önlenmelidir.

4- Şehir ve çevre sağlığı için gerekli masraf ve hizmetlere halkın da katılmasını sağlayıcı kanunlar çıkarılmalıdır. Ancak böyle bir toplu çalışma ile şehirler ve çevresi korunabilir.

5- Şehir halkının talim ve terbiyesi için lüzum hissedilen ve din ve ahlâk yönünden de teşvik gören diğer alt yapı tesisleri yapılmalıdır.

6- Şehirler dahil ve haricindeki ağaçlıkların ve yeşil alanların korunması gerekmektedir. Zira bu yerler hem halkın ve hem de hayvanların her mevsimde faydalandıkları yerlerdir.

7- Halkın ve şehirlerin sağlıkları ile yakından ilgili olan nehir, göl, deniz ve baraj kenarlarına, sahillerine meskûn mahaller yaptırılmamalıdır. Mübah telakki edilen o yerleri bütün halkın faydalanabileceği bir biçimde boş ve temiz tutmalıdır.

8- Sözü geçen âmme mallarına vâki her türlü tecâvüzü, hakların kötüye kullanılmasını önleyici, müessir tedbirler alınmalıdır.

d) Özel mülkler, aile meskeni konularında öngörülen tedbirler ise şöylece sıralanabilir:

1- Mesken sahibi olmak ve bu meskende islâmın talim eylediği bir biçimde aile hayatı sürdürmek dînî hükümler gereğidir. İslâm Medeniyetinden bahsetmek de ancak sağlam aile temellerine dayalı cemiyetlerle mümkündür.

2- Meskenin saadet yuvası olması da ancak ideal ölçülere uygun bir biçimde inşasıyla mümkündür. Bunu temin için devlet münâsib yerlere şehirler kurmalı, fertlerin kurması için gerekli kolaylık ve desteği sağlamalıdır.

3- Mesken ve arsa satışlarını önleyici, sınırlandırıcı, spekülâtif davranışlara mâni olucu tedbirler alınmalıdır. Hazine topraklarının mülkiyeti devlet elinde kalmak üzere arsa tahsisi yapılmalıdır.

4- Meskenlerin inşasında gerek dış ve gerekse iç mimârîde İslâmın emir ve yasaklarına uyulmalıdır. İsrafa-kaçmamak şartıyla sağlığa ve dîni emirlere uygun bir plân ve mimârî uygulanmalıdır.

5- Meskûn yerlerin kurulması, gelişmesi bakımından geniş çaplı bir keşif yapılmalıdır. Hava ve çevre kirliliğine kısa zamanda maruz kalacak yerlere meskenler inşası engellenmelidir. Kurulmuş olan şehirlerin gelişme durum ve kapasitesi yönünden de devlet müdahaleci bir rol oynayabilir. Böylece göçler ve plânsız büyüme ve sanayileşme önlenmiş olur.

6- Komşu hukukuna riâyet edici, çevre sağlığına zarar vermeyen bir yükseklik ve biçimde binâlar inşâ olunmalıdır.

7- Aile mülk ve arsalarının kendilerinden faydalanılamıyacak bir biçimde küçük parçalara bölünmelerine veya izâle-i şüyu' yolu ile derhal satılmalarına müsaade edilmemelidir. Aksine meskenlerin rahat kullanılmasını sağlayan haklar tanınmalıdır.

8- Âmme mülklerinin iyi bir şekilde kullanılmasında olduğu gibi kişilerin ortaklaşa kullandıkları hususî mülklerin de en iyi bir şekilde kullanılmasını temin için ortaklararası hukukî münâsebetleri tanzim edici kâiedeler getirilmelidir.

e) Şehircilik ve mesken mevzuunda getirilen tedbirlerden bazıları da şunlardır:

1- Aile meskenleri tesisinde, devlet gerekiyorsa hazine topraklarından arsa tahsisinde bulunmalıdır. Halkın sorumsuzca davranışını önlemek için bu yerlerin kuru mülkiyetini devlet yine kendi elinde tutmalıdır. Her aile reisine yeteri kadar arsayı devlet kendi eliyle tahsis etmeli veya devlet kendi arsalarına toplu inşaat yaptırıp binalarını aile reislerine devretmelidir.

2- Meskûn yerlerin kuruluş ve gelişme plânları devlet eliyle ve izniyle hazırlanıp yürürlüğe konulmalıdır.

3- Âmmenin malı olarak yapılan ve tahsis edilen yerlere tecâvüzleri önleyici, buraların hususî mülkiyete geçmemesini sağlayıcı hükümler getirilmelidir. Mahdud kapasiteli olan âmme mallarının hak sahibi olmayan kişilerce de kullanılmasına izin ve imkân verilmemelidir. Bu yerlere vâki tecâvüzleri önleyici, küçük toplulukların ve hazinenin haklarını, gelirlerini koruyucu gerekli tedbirler alınmalıdır.